

הסמיכה בישראל מימי משה ומנהג הסמיכה בימינו.

פרק א יסוד הסמיכה

א) בפרשת משפטים בדיני שומרים (כ"ב - ו' ח') מדגישה התורה שלש פעמים לקרוא את הדיינים בשם אלהים. "ונקרב בעל הבית אל האלהים" "עד האלהים יבוא דבר שניהם", "אשר ירשיען אלהים" ולמדין מזה בריש סנהדרין (ד' ב' ע"ב) דבדיני ממונות בעין שידונו שלשה דיינים סמוכים [ואכמ"ל בפרטי הדברים אי דרשינן עירוב פרשיות ובחילוק שיש בזה בין דיני קנסות לשאר דיני ממונות]. דלשון אלהים משמע מומחים לשון שררה ורבנות כדמתרגמין ראה נתתיך אלהים לפרעה (שמות ז') לשון רבנות (רש"י ד"ה אי קסבר) והיינו מומחין וסמוכין (רש"י ב"ק ד' פ"ד ע"ב ד"ה אלהים).

וכן בריש פרשת משפטים כתוב בלשון "ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם" ודרשינן בגיטין ד' פ"ח ע"ב מלשון זה של לפניהם "לפניהם ולא לפני הדיוטות".

רש"י מפרש דהלפניהם קאי אשבעים זקנים שעלו עמו להר קודם מתן תורה כדכתיב ואל משה אמר עלה וכו'. והתוס' שם בד"ה לפניהם ובסנהדרין (ד' ב' ע"ב) ד"ה ליבעי, מפרשי דהאלהים טובא דכתיב בפרשה קאי [ע"ש בתוס' מ"ש למה שאיצטריך ללמוד מתרי קראי דאלהים ולפניהם ואכמ"ל] וכך מפרש נמי הרמב"ן עה"ת וכותב "ודרשו עוד לפניהם ולא לפני הדיוטות. מפני שכ' במשפטים והגישו אדוניו אל האלהים. עד האלהים יבוא דבר שניהם, וכתוב ג"כ ונתן בפלילים, שהם הדיינין המומחין הסמוכים עד משה רבינו, ולכך אמר כאן שהמשפטים האלה ישים אותם לפני האלהים שיזכיר, ולא לפני הכותים. ולא לפני מי שאינו שופט ע"פ התורה והוא הדיוט לזה אסור לבא לפני הדיוט כשם שאסור לבוא לפני כותים ואע"פ שידוע שדיניהם כדינו או שההדיוט הזה יודע שורת הדין וידין לו כהוגן אבל הוא אסור לשומו דיין ולצעוק לו שיכוף את בעל דינו לדון לפניו, וההדיוט עצמו אסור לדון להם" ע"ש.

אלא שיש לעיין במה שמוסיף הרמב"ן להביא גם ממה שכתוב "ונתן בפלילים" ולפרש שגם ע"ז מוסב הלפניהם, הא מלשון זה של בפלילים אין ראיה כלל למומחיות הדיינים, ובגמ' ובסנהדרין לא מצינן שדרשינן על מומחים כי אם מאלהים.

ואולי י"ל על פי מה שמצינו בסנהדרין (ד' ג' ע"ב) בפלוגתת רבי יאשיה ורבי יונתן אי דרשינן אלהים קמא, דאמרת הגמ': לא דכ"ע אין דורשין תחילות אמר לך רבי יאשיה א"כ נימא קרא ונקרב בעל הבית אל השופט מאי אל האלהים משמע מינה למניינא. ועיין בתוס' ד"ה אין, שמקשים עפ"ז על פרש"י שמפרש "אין דורשין תחילות למנין דלגופי' אתא דלבעי מומחין דאלהים לשון גדולה ורבנות" דא"כ מאי קאמר נימא קרא ונקרב בעל הבית אל השופט הא משופט לא ידעין מומחין, עיי"ש בתוס'. ועיין בחידושי הר"ן שמתרץ דברי רש"י שיסבור שרבי יאשיה סובר דשופט נמי משמע מומחה וכיון

דאלהים קמא לא אתא לאשמעינן אלא מומחה דלמניינא לא איצטריך לא ה"ל למימר אלהים, וכו' ור' יונתן ס"ל דהשופט לא משמע מומחין אלא דוקא אלהים ע"ש. ולפי"ז מכיון דמצינו כבר דרבי יאשיהו סובר דלא רק מאלהים משמע מומחים כי אם גם מלשון מאל השופט, תו אפשר לומר דגם מלשון פלילים משמע ג"כ מומחים.

כמו"כ רואים מדברי הרמב"ן שאינו מפרש כדברי התוס' בגיטין שם דקרא דלפניהם קאי לענין עישוי דבעינן מומחין שהרי כותב מפורש שבא בכאן לומר שהמשפטים האלה ישים אותם לפני האלהים שיזכיר, ועיין בתוס' סנהדרין שם שמשמע שבאמת אליבא דידהו שהלפניהם קאי אאלהים שבפרשה קאי הלפניהם לענין דינין, והיינו הך, וזה שממעטינן בגיטין מלפניהם הוא משום דלפניהם קאי אאלהים דהכא כלומר לפני הדיינין המפורשין במקום אחר, ורק אליבא דרש"י שמפרש דלפניהם קאי אשבעים זקנים הכתובים בסוף פ' משפטים שעלו עמו להר, הוא שמפרשי דבגיטין לענין מילי דכפייה איירי עיי"ש.

ולפי"ז ניחא שפיר דברי הרמב"ן, דמכיון שמפרש דהלפניהם קאי אאלהים שבפרשה, לכן מפרש נמי שפיר דקאי על הגשת כללות המשפטים לפניהם, דהיינו שישימו אותם לפני האלהים שיזכיר.

ב) ענין הסמיכה מצינו מפורש שה' צוה על כך למשה, והיינו בפ' פנחס (במדבר כ"ז) שלבקשת משה, "יפקוד ה' אלקי הרוחות לכל בשר איש על העדה" היתה תשובת ה' אליו "קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו וסמכת את ידך עליו", וכך עשה "ויקח את יהושע ויעמידהו לפני אלעזר הכהן ולפני כל העדה ויסמוך את ידיו עליו ויצוהו כאשר דבר ה' ביד משה", מאז נמשכה שלשלת הסמיכה והשתזרה מדור לדור.

מפני שאצל סמיכת משה ליהושע כתוב שסמך ממש את ידיו עליו, בעי כפי הנראה משום כך רב אחא ברי' דרבא לרב אשי בסנהדרין (ד' י"ג ע"ב) "בידא ממש סמכין ליה?" [כלומר מי בעו לאתנוחי ידיהו על רישא דסבא, רש"י]. וענה לו: סמכין ליה בשמא קרי ליה רבי ויהבי ליה רשותא למידן דיני קנסות.

ובירושלמי (בפ"ג דהוריות ה"ב) מצינו שלמידים דבר זה שמתמנים בפה ממינוי כה"ג אחר ביוה"כ, דאיתא: וכפר הכהן אשר ימשח אותו מה ת"ל לפי שכל הפרשה נאמרה באהרן אין לי אלא משוח בשמן המשחה מרובה בגדים מנין ת"ל ואשר ימלא את ידו, ומנין לרבות אחר המתמנה ת"ל וכפר הכהן, במה הוא מתמנה, רבנן דקיסרין בשם רבי חייה בר יוסף כפה, אמר רבי זעירא הדא אמרה שממנין זקנים בפה, אמר רבי חייה בר אדא מתניתא אמרה כן [שממנים זקנים בפה. פ"מ] חזור בך בארבעה דברים שהיית אומר ונעשך אב ב"ד לישראל [כדתנן בפ"ה דעדיות שאמרו לו לעקביא בן מהללאל חזור בך וכו'. פ"מ]. הרי שלומד הירושלמי מינוי זקנים בפה ממינוי כהן אחר המתמנה תחת הכה"ג ביוה"כ שהיה ג"כ בפה. אם לא שנפרש שכונת הירושלמי היא לא בכלל לענין סמיכה כי אם לענין מינוי לתפקיד ולאשמיענו שא"צ לאיזה חינוך, אבל פשטות הירושלמי שאומר בלשון "שממנין זקנים" משמע שהמדובר לענין סמיכה גם עיין בירושלמי (פ"א דסנהדרין ה"ד) דאיתא "תמן קרי"

למנוייה סמיכותא" הרי בהדיא שלסמיכות קורין מינוי, דון מינה דה"ה ה"ממנין זקנים" המדובר בירושלמי הוריות היינו סמיכת זקנים.

ג) מקור ענין הסמיכה ממה שסמך משה את יהושע מרמז הרמב"ם בפה"מ בפ"ק דסנהדרין שכותב "סמיכת הזקנים הוא מנוי הדיינין והרמז על זה מה שנאמר ויסמוך את ידיו עליו ויצוהו, ואין אנו צריכין סמיכה בידים אבל האיש אשר ראוי למנותו יאמרו לו הבית דין הממנים אותו אתה רבי פלוני סמוך אתה ורשאי אתה שתדין דיני קנסות ובזה יהיה האיש ההוא סמוך והוא נקרא אלהים וידין כל הדינין", ואפשר שמשום כך כותב הרמב"ם בלשון "והרמז על זה", כי אילו היה זה לימוד ממש ממשה א"כ היה צריך שתהיה הסמיכה בידים ממש כמו אצל משה.

ונראה דסמיכת ידים ממש שהיתה אצל יהושע הוא משום נתינת הוד החכמה עליו כמו שכתוב מפורש במשנה תורה (ל"ד ט') "ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך משה את ידיו עליו". ועיין בב"ק (ד' צ"ב ע"ב) במה דסמיכין ללמוד המימרא של "חמרא למריה טיבותא לשקיה" מפסוק זה של ויהושע בן נון מלא רוח חכמה כי סמך משה את ידיו עליו, ע"ש ברש"י ד"ה ויסמוך, וכן בסנהדרין (ד' ק"ה ע"ב) ילפינן ממה שכתוב "ויסמוך את ידיו" אע"פ שה' לא צוה אלא על סמיכת יד אחת כמו שכתוב "וסמכת את ירך עליו" דבכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו, וכן במדבר רבה (פרשה כ"א) במה דאיתא "וסמכת את ירך עליו כמדליק מנר לנר" עיי"ש, אבל לא היה זה כלל משום עצם הסמיכה כדי שיקרא סמוך, דמשום זה לבד מספיק מינוי בפה כנ"ל, ומה דסמיכין הסמיכה למשה היינו שממנו התחילה הסמיכה ועד אליו צריכה להגיע הסמיכה, דהיינו שענין הסמיכה צריכה להיות מאיש מפי איש עד משה רבינו שקיבל מפי הגבורה, ובכך להמחיש את היותו ממשיך שלשלת הקבלה וסוד המסורת של דור דור עד משה רבינו שקיבל מפי הגבורה.

וכך פוסק הרמב"ם (בפ"ד מה' סנהדרין ה"א): ואחד בית דין הגדול ואחד סנהדרין קטנה או בית דין של שלשה צריך שיהיה אחד מהן סמוך מפי הסמוך, ומשה רבינו סמך יהושע ביד שנאמר ויסמוך את ידיו עליו ויצוהו, וכן השבעים זקנים משה רבינו סמכם ושרתה עליהן השכינה, ואותן הזקנים סמכו לאחרים ואחרים לאחרים ונמצאו הסמוכין איש מפי איש עד בית דינו של יהושע ועד בית דינו של משה רבינו, וכן מעתיק בלשון זה הסמ"ג (עשין צ"ז). הרי שעיקר הלימוד שאנו לומר מסמיכות הענין למשה הוא ה"ונמצאו הסמוכין איש מפי איש עד בית דינו של יהושע ועד בית דינו של משה רבינו.

ממה שמזכיר הרמב"ם גם "וכן השבעים זקנים משה רבינו סמכם", וביותר מזה שמזכיר "ואותן הזקנים סמכו לאחרים וכו'", אפשר להוסיף על דברינו האמורים למעלה ולומר דלכן לא בעינן לדורות סמיכה ביד כמו שעשה משה ליהושע, כי הרי משה סמך גם לשבעים הזקנים והרי אצלם לא נזכר שסמכם ביד (עיין במדבר י"א כ"א), לכן ילפינן מזה גם לדורות שלא צריכים סמיכה ביד, ואצל יהושע היה זה משום ענין מיוחד כנ"ל, והרי הזקנים האלו שלא נסמכו ביד חזרו וסמכו אחרים ואחרים לאחרים, לכן מוכח מזה שפיר שלא צריכים סמיכה ביד.

ד) והנה הרמב"ם שם בפיה"מ מבאר שזהו כוונת המשנה בריש סנהדרין במה שאמרה "סמיכת זקנים בשלשה" ויש לעיין דלכאורה לא משמע כן מפשטות דברי הגמ' (בד' י"ג ע"ב) שמביאה תחילה ע"ז הברייתא של ת"ר וסמכו זקני וכו', ורק אח"כ מביאה הגמ' הברייתא של "תנא סמיכה וסמיכת זקנים בשלשה", ומשמע מזה כפירש"י שהגמ' מפרשת כוונת המשנה של סמיכת זקנים דהיינו סמיכת זקנים על ראש פר העלם דבר של צבור, וכבר עמד על כך התיו"ט, עיין בדבריו, וביותר משמע כן מהירושלמי (בפ"א ה"ב) ששואל מפורש על סמיכת הזקנים שנאמר במשנה "מה טעמיה דר' שמעון" ומביא "וסמכו שנים וכו'" והיינו מה שנאמר בפר העלם דבר ע"ש.

אולם דברי הרמב"ם יתיישבו עם מה שכותב הברטנורא וז"ל "סמיכת זקנים על ראש פר העלם דבר של ציבור, ויש במשמעות הדברים גם מנוי הדיין וכו'", ולפי זה יש לומר שזהו גם כוונת הרמב"ם שבמשמעות הלשון של "סמיכת זקנים" הנאמר במשנה כלול גם מינוי הדיין, אבל אין כוונתו לשלול שלא כלול בזה גם הסמיכה על ראש פר העלם דבר.

ושוב ראיתי שהרמב"ם כותב כן באמת מפורש בפיה"מ בפ"ט דמנחות, שמדי דברו על הסמיכה על פר העלם דבר כותב "וזה המין נכלל במה שאמרנו בתחילת סנהדרין סמיכת זקנים בג' כולל הסמיכה הזאת ומינוי השופטים שבארנו שם". הרי בהדיא שכוונת הרמב"ם היא שבכוונת מאמר המשנה של "סמיכת זקנים" כלול ב' הסמיכות יחד.

כמו כן זה שכותב הרמב"ם שם בפ"ד מה' סנהדרין ה"א בלשון: צריך שיהיה "אחד מהן סמוך" מגיה המגיה בשם התיו"ט שצ"ל "צריך שיהא כל אחד מהן סמוך". אבל לדעתי אין צורך להגיה, כי כוונת הרמב"ם במ"ש צריך שיהיה אחד מהן סמוך, הוא כמו"ש הלח"מ, דהיינו שיהא אחד מהן סמוך והוא יסמוך את האחרים, אבל ודאי דבין בית דין הגדול בין בית דין כ"ג בין בית דין שלשה לדיני קנסות בעינן דלהוו כלהו סמוכים. ע"ש, וזהו בהתאם למה שפוסק הרמב"ם בהלכה י"א שם "הרי שלא היה בארץ ישראל אלא סומך אחד מושיב שנים בצדו וסומך שבעים כאחד או זה אחר זה ואחר כך יעשה הוא והשבעים בית דין הגדול ויסמכו בתי דיני אחרים".

פרק ב. סדר הסמיכה

א) כבר הזכרנו בפרק הקודם את הנפסק בגמ' וברמב"ם שהסמיכה לדורות היא לא שיסמכו ידיהן על ראש הזקן אלא שקורין לו רבי ואומרים לו הרי אתה סמוך ויש לך רשות לדון אפילו דיני קנסות.

והנה הרדב"ז (בפ"ד מה' סנהדרין ה"ב) נוסף למקור לכך מהגמ' בסנהדרין (ד' י"ג ע"ב) מוסיף נמי להביא לזה מהא דאמרין בסנהדרין שם בד' ה' ע"א מאי רשותא כי הוה נחית רבה בב"ח לבבל א"ל ר' חייא לרבי בן אחי יורד לבבל יורה יורה ידין ידין יתיר בכורות יתיר. ונראה להסביר דלכן הוצרך הרדב"ז להוסיף זה, משום דמד' י"ג נלמד רק נתינת רשות למידן דיני קנסות, אבל לא נלמד גם נתינת רשות שיהא פטור מלשלם אם יטעה, ולהכי הוסיף הרדב"ז להביא גם מההיא דאמרין "מאי רשותא וכו' יורה יורה ידין יתיר בכורות יתיר" בכדי שנלמד מזה גם ענין פטור מתשלומין.

אלא לכאורה יש מקום לדון על ראית הרדב"ז מההיא דד' ה'. דשם אינו ענין לסמוכין, כי שם תלוי עיקר הדבר בעצם נתינת הרשות לדון ואף באינו מוסמך, דהוא בא במקום קבלת הבעלי דינים אותו עלייהו אם לדין אם לטעות, וכן ראיתי בחידושי הר"ן בסנהדרין ד' ה' שכותב דמומחה לרבים הנאמר שם בד' ה' אינו ר"ל סמוך אלא חכם מובהק בדינים וידוע לרבים כגון ר' נחמן. ומסכם מתוך כך שיש לנו ג' מיני מומחין, מומחה הסמוך הנקרא אלהים וזה דיין של תורה, ומומחה הבקי בדין שהוא מומחה לרבים המוזכר הנה אע"פ שאינו סמוך, ומומחה לרבים אע"פ שאינו סמוך שנטל רשות. ואף לשיטה השניה שמובא בר"ן שם [שהר"ן דוחה אותה] הסוברת שגם מוסמך צריך נטילת רשות, הרי ג"כ מוסמך ונטילת רשות שני דברים הם ומה ענין זה לזה.

ודבר זה שהמדובר באינו סמוך מוכח גם מרש"י שכותב דלכן אם היה מומחה לרבים דן אפילו יחיד משום "דכתיב בצדק תשפוט וקסבר אין עירוב פרשיות", והרי למ"ד אין עירוב פרשיות לא צרכין בכלל בדיני ממונות לסמוכין, ע"ש בתוס' ד"ה ואם, וכן בד' ג' ע"א ברש"י ד"ה מדאורייתא ובתוס' ד"ה ומדאורייתא.

אלא שלפי"ז אפשר להקשות גם על רש"י שכותב בד' ב' ע"ב "מומחין סמוכין ונטלו רשות מנשיא כדאמרינן בפירקין (ד' ה').., וקשה הא הנידון בד' ה' הוא לענין נטילת רשות ולא לענין נטילת סמיכה וכנ"ל.

אך הכל יתיישב עם מה שמוסיף שם הר"ן בשם הרמב"ן להסביר שלכן המומחה הסמוך שדן יחיד פטור מן התשלומין מפני שסמיכתן עולה לו במקום נטילת רשות מפני שהמחווה לב"ד כשסמכוהו ומנו אותו ב"ד וכן מצא בירושלמי תמן קרו למניותא סמכותא, לומר שהמינוי הוא הסמיכות נמצא שכל הסמוך הוא מומחה לרבים ולב"ד ופטור מן התשלומין ודינו דין, ע"כ. נמצא לפי"ז שבכלל הסמיכה כלול כבר גם נטילת רשות, ולכן שפיר כתב רש"י שבסמיכה כלול נטילת רשות וגם שפיר הוסיף הרדב"ז להביא סייעתא מכאן שבסמיכה כלול נתינת הרשות של יורה וכו'.

(ב) אלא שעדנה יש מקום לדון בדברי רש"י הנ"ל בד' ב' ע"ב שכותב "מומחין סמוכין ונטלו רשות מנשיא לדון" שמשמע שסובר שקבלת הסמיכה היא רק על ידי הנשיא. ובגמ' לא מוכח כן, עיין בד' י"ד דר' יהודה בן בבא סמך, וכן ר' עקיבא סמך. ובירושלמי (בפ"ק דסנהדרין ה"ב) מצינו מפורש דמדינא יכול כל סמוך לסמוך. ורק אח"כ תיקנו שלא יסמכו כי אם ברשות הנשיא, דאיתא: א"ר בא בראשונה היה כל אחד ואחד ממנה את תלמידיו כגון רבי יוחנן בן זכאי מינה את רבי אליעזר ואת רבי יהושע, ורבי יהושע את רבי עקיבא ורבי עקיבא את רבי מאיר ואת ר"ש. אמר ישב ר"מ תחילה נתכרכמו פני ר' שמעון, אמר לו רבי עקיבא דיין שאני ובוראך מכירין כוחך, חזרו וחלקו כבוד לבית הזה [לבית הנשיא. פ"מ] אמרו בית דין שמינה שלא לדעת הנשיא אין מינויו מינוי, חזרו והתקינו שלא יהיו ב"ד ממנין שלא מדעת הנשיא ושלא יהא הנשיא ממנה אלא מדעת ב"ד.

וברמב"ם, (בפ"ד מה' סנהדרין ה"ה) פורש באיזה תקופה היתה תקנה זאת. שפוסק: בראשונה היה כל מי שנסמך סומך לתלמידיו, וחכמים חלקו כבוד להלל הזקן והתקיננו שלא יהא אדם נסמך אלא ברשות הנשיא, ושלא יהא הנשיא סומך אלא אם כן היה אב בית דין עמו ושלא יהא אב בית דין סומך אלא אם כן היה הנשיא עמו, אבל שאר החבורה יש לכל אחד מהם לסמוך ברשות הנשיא ע"כ.

הרי למדנו עכ"פ מפורש יוצא בירושלמי שמעיקרא דדינא כל מוסמך יכול לסמוך ורק בתקופה מאוחרת תקנו שלא יסמכו שלא לדעת הנשיא, ואילו מפשטות דברי רש"י הנ"ל, משמע שסובר שהוא מעיקרה דדינא. ודוחק לומר דמוכח מזה שסובר רש"י ז"ל שגם מוסמך צריך נטילת רשות מהנשיא כדי שיפטר מלשלם [כשיטה השניה שבר"ן שם], וכוונתו היא לשני דברים, שמומחין המה שנסמכו וגם נטלו רשות מהנשיא, כי אף אם נאמר כן עדנה יקשה דלשם מה הוצרך רש"י להזכיר זה בכאן שהדיון הוא בעצם דיון הדין ולא לענין ליפטר אם יטעה, ולזה הרי המוסמך לא צריך גם לרשות הנשיא, ותו אם נטל רשות מהנשיא הרי זהו גם סמיכה. משום כך ברור שכוונת רש"י לדבר אחד שמומחין היינו סמוכין והם שנטלו רשות מנשיא לדון, וא"כ קשה כנ"ל.

ונראה לענ"ד ליישב דברי רש"י עפ"י מה שבחידושי הר"ן שם מוסיף להקשות דלמה מוסמך לא צריך נטילת רשות והלא נטילת רשות אינו אלא מן ריש גלותא או מן הנשיא שבא"י והסמיכה אפשר שתעשה שלא מפי הנשיא שכל מי שהוא סומך סומך, ומתרץ שכל הסמיכות הן נעשות ברשות הנשיא ולא היו סמוכין אלא ברשות הנשיא כמו שראינו שר' חייא שאל מר' על סמיכת רב, ומביא להסתייע מהירושלמי הנ"ל, ומסיים שאף אותן סמיכות שנעשו קודם התקנה זו כמו כן נאמר שהיו פטורין מן התשלומין אם טעו שדעת הנשיא היתה מסכמת שכל מי שימחוהו ב"ד ויהי' נסמך שיהי' פטור מן התשלומין ע"ש. יוצא לנו לפי"ז שאף לפני התקנה שלא יסמכו אלא ברשות הנשיא. ג"כ היה עצם כל הסמיכות מכח הנשיא, וזה שכל אחד היה יכול לסמוך הוא מפני שכך היתה דעת הנשיא מסכמת שיוכל כל סומך לסמוך, אבל הכל היה נובע מכח הסכמת הנשיא לכך, ורק אח"כ ראו לתקן להעמיד הדבר במפורש על עיקרו שכל מסמך יצטרך לקבל מהנשיא במיוחד רשות לסמוך. וא"כ ממילא מיושב דברי רש"י במה שתולה הסמיכה וקבלת הרשות בידי הנשיא, מפני שממנו מקור הכח לכל מוסמך להסמך ולתת רשות שיפטר מן התשלומין כי כך היתה דעת הנשיא מסכמת, וכנ"ל.

ג) אלא שלפי האמור יש לעיין מה יהא הדין בזמן שאין בכלל נשיא, אם נאמר שאז אי אפשר למוסמך לסמוך באין לו סמכות לכך מנשיא, או דילמא שבאין נשיא אין דין של קבלת רשות מנשיא ושפיר יכול לסמוך.

ונראה למסתבר כהצד ב', והכי מוכח מדברי הרמב"ם (בפ"ד מה' סנהדרין הי"א) שפוסק בסתמא "הרי שלא היה בארץ ישראל אלא סומך אחד מושיב שנים בצדו וסומך שבעים כאחד וכו'", ואינו מתנה ולא מזכיר כלל מחיוב מציאות של נשיא, וזה שמזכיר רש"י ו"נטלו רשות מנשיא" היינו בזמן שיש נשיא, ולכל היותר יש מקום לומר בדעת רש"י דבזמן שאין נשיא אין דין זה של נתינת רשות ליפטר מלשלם, אבל לא לומר שאין גם באפשרות לסמוך, דזה לא שמענו, ולא משמע כן מסוגיות הגמ'. ומהרמב"ם משמע דאף לזה לא צריך דוקא נשיא כי אם בית דין של ארץ ישראל, עיין בדבריו בפ"ד מה' סנהדרין

הי"ד בדין לדון אף שלא ברצון בעלי דינין, שמזכיר להצריך לכך רשות ראש גלות או רשות בית דין שבארץ ישראל, וכן בפ"ו ה"ב לענין ליפטר מתשלומין מזכיר ג"כ רשות מראש גולה או רשות מבית דין של ישראל בארץ ישראל, ולא מזכיר כלל מנשיא. אף שזה לענין רשות ולא לענין סמיכה ומשמע כנ"ז. ויש להאריך.

ד) על פי הירושלמי הנ"ל שהתקינו שלא יהו ממנין שלא מדעת הנשיא נראה דיובן ברווחא דברי גמ' דידן בד' י"ד ע"א דאיתא: ור"מ ר' יהודה בן בבא סמיכה והא אמר רבה בר בר חנא אמר רבי יוחנן כל האומר ר"מ לא סמכו ר' עקיבא אינו אלא טועה, סמיכה ר' עקיבא ולא קיבלו, סמיכה ר' יהודה בן בבא וקיבלו, ופירש"י "ולא קבלו לפי שעדיין היה בחור", ונשאלת השאלה מי המה שלא קבלוהו, האם יש כח בדעת הקהל או אפילו בדעת מוסמכין אחרים לבטל סמיכה שסמך מוסמך?

וראיתי בהגהות הגר"י עמדין ז"ל שהרגיש בזה דמה טעם שייך בזה, וכותב שיהי' מזה סייעתא לרלב"ח דבעי דוקא הסכמת כל חכמי א"י לסמיכה בזה"ז, אע"ג דר"ע גופיה סמוך הוה ולא הניח כמותו בא"י כדאיתא בסוף ברכות א"כ ק"ו לסמיכה דהאידינא שהסומכין אינן סמוכין, שאפי' אחד יכול לעכב ע"ש, ולענ"ד דבריו תמוהין עד מאד ולא נשמע כזה מעולם שמוסמך הרוצה לסמוך יצטרך להסכמת כל חכמי א"י, ודברי הגמ' והרמב"ם המה במפורש נגד זה. [ומה שמקשה על טעמו של רש"י שכותב לפי שהיה בחור, מראב"ע דבר י"ח הוה ומנוהו אף נשיא ובודאי הוה נמי סמוך מקמי הכי, יש לומר דאין לדמות המסיבות והגורמים זה לזה. אצל ר"מ לא מצאו נחיצות מיוחדת כבר לסמכו, ואצל ראב"ע מצאו נחיצות מיוחדת גלל /בגלל/ הצורך המיוחד של מסיבת הזמן].

אבל לפי הירושלמי הנ"ל שתיקנו שלא יסמכו שלא מדעת הנשיא יתיישב שפיר, דיח לומר לפי"ז שהכוונה של "שלא קיבלו" היינו שלא באה לכך הסכמת הנשיא, ונימוקו עמו לפי שעדיין היה בחור, וכדכותב ברש"י ובשביל כך בטלה סמיכה זאת, והוצרך אח"כ ר' יהודה בן בבא לסמוך מחדש את ר"מ. ואז באה כבר ההסכמה לכך.

ה) השירי קרבן על הירושלמי שם רוצה לפרש דלא כפירש"י, אלא הביאור של ולא קיבלו היינו לפי שראה שהדבר רע בעיני ר"ש ולא קבלו אף הוא עשה כן כדי להפיס דעתו של ר"ש אבל ריב"ב סמך כולם כאחד ולא הקדים אחד לחבירו עיי"ש, אבל מלבד שהוא נגד רש"י, גם עצם הביאור דחוק לפענ"ד. כמו שיווכח כל מעיין ישר. ובפרט שבבבלי לא נזכר שמץ מזה שהיה רע הדבר בעיני ר"ש. וגם ר"ש בעצמו הרי ג"כ נסמך והיה רע בעיניו רק קדימת הישיבה, ומה ענין לבטל בשביל זה כל עצם הסמיכה? לכן הנענ"ד כנ"ל.

ו) והנה הרמב"ם שם בה"ג פוסק דאין סומכין אלא בשלשה ורק לאחד מהם צריך להיות סמוך, ומקור לדברי הרמב"ם אלו לפסוק שרק אחד מהם צריך להיות סמוך כותב הכ"מ שהוא מסנהדרין (ד' י"ג ע"ב) דאיתא: תנא סמיכה וסמיכת זקנים בשלשה מאי סמיכה ומאי סמיכת זקנים אמר רבי יוחנן מיסמיך סבי, א"ל אביי לרב יוסף מיסמך סבי בשלשה מנלן אילמא מדכתיב ויסמוך את ידיו עליו אי הכי תסגי בחד, וכי תימא משה במקום ע' וחד קאי אי הכי ליבעי שבעים וחד קשיא. וסובר רבינו דכיון

דאסיקנא בקשיא ופשיטא דלא בעינן ע"א ואם כן בחד סגי ולדחוייה דבריייתא דבעינן ג' אי אפשר א"כ יש לנו לומר דכי קתני בבריייתא ג' לאו בכלוהו סמוכין עסקינן דאם כן קשיא דאביי אלא חד סמוך סגי ומיהו בעינן עמיה שניים דהוו שלשה ע"כ. אבל עדיין קשה לפי"ז בתרתי, ראשית דאין לנו עדיין מזה גילוי מפורש לכך להוציא הבריייתא מפשטותה שמשמע שצריך שכל הג' יהיו סמוכין, ושנית עדיין לא אפרקינן בפשרה זאת מקושית הגמ' דממ"נ או שתסגי בחד לגמרי ומנלן שצריך לצרף עוד שנים אף לו שאינם סמוכין, או שניבעי שבעים אחד.

וברב"ז ראייתי שכותב המקור לדברי הרמב"ם מהא דפרכינן בגמ' שם: וחד לא סמיך והא אמר רב יהודה אמר רב ברם זכור אותו האיש לטוב ורבי יהודה בן בבא שמו שילמלא /שאילמלא/ הוא נשתכחו דיני קנסות מישראל וכו' מה עשה יהודה בן בבא הלך וישב לו בין שני הרים גדולים וכו' וסמך שם חמשה זקנים וכו' ומשני: רבי יהודה בן בבא אחריני הוו בהדיה והא דלא חשיב להו משום כבודו דרבי יהודה בן בבא, ואם איתא דסמוכין הוו אמאי לא חשיב להו, א"ו לא הוו סמוכין ומשום כבודו של ר"י לא מנו להו, ע"כ. וראיתי שמקדימים לדייק כן בדברי רבי יהודה בן בבא גם בחידושי הר"ן ובמאירי.

ונראה לזה נוטה ביותר לשונו של הרמב"ם בפיהמ"ש לסנהדרין שכותב "ולענין אם צריך שיהיו השלשה סמוכין ואז יהיו יכולים לסמוך שום אדם יש בזה ספק, ומה שנתבאר בתלמוד שיהיה הגדול שבהם סמוך ויצרף עמו שנים ויסמוך מי שירצה" ומדכות' הרמב"ם בלשון "ומה שנתבאר בתלמוד", משמע שהיה לו ראייה שכך מתבאר מתלמוד, ואי כהכ"מ הנ"ל הרי לא נתבאר זה בתלמוד ורק אמרינן כן מסברא כדי שלא לדחוייה הבריייתא וכנ"ל, לכן משמע מזה יותר שכוון להראיה הנ"ל של הר"ן המאירי והרדב"ז מעובדא דרבי יהודה בן בבא.

(ז) מרש"י משמע דס"ל דבעינן באמת שכל הג' יהיו סמוכין, דבד' י"ד ע"א גבי ר' חנינא ורבי הושעיא הוה קא משתקיד רבי יוחנן למיסמכינהו לא הוה מסתייעא מילתא, מפרש רש"י דלהכי לא הוה מסתייעא מילתא לפי "כשהיו אצלו לא היה מוצא שנים שיצטרפו עמו לסומכו ואנן תלתא בעינן", ואי לא בעינן שיהו השנים האחרים סמוכין איך לא היה מוצא שני אנשים איזה שהם שיושיבם על ידו, וראיתי בתורת חיים שמוכח נמי שסובר לדקדק כן מדברי רש"י בב"מ (ד' פ"ה ע"ב) גבי הוה קא מצטער רבי למסמכיה [לשמואל] ולא הוה מסתייעא מילתא, דמפרש רש"י בפירוש השני שלהכי לא הוה מסתייעא מילתא לפי ש"לא היו החכמים נאספים" הרי שמצריך בהדיא שיהו גם השנים האחרים המצטרפים חכמים.

והרמב"ם צריכים לומר שיפרש בשני המקומות הנ"ל בב"מ ובסנהדרין שלהכי לא הוה מסתייעא מילתא, כפירוש הראשון של רש"י בב"מ לפי "שהיתה השעה נטרפת", וכמו"ש גם בתו"ח שם. או שר"ל שאעפ"י שלא בעינן שיהו סמוכין אבל שיהיו מיהת חכמים כן בעינן, וזה לא מצא אז, ועפ"ז לא יהא הוכחה גם מרש"י ז"ל שלא יסבור כן.

(ח) ומדברי רש"י הנ"ל בב"מ חזרתי ממה שעלה עוד בדעתי ליישב הגמ' בסנהדרין שם שלהכי נשארה בקושיא ולא בתיובתה [עיין ברשב"ם בב"ב ד' נ"ב ע"ב ד"ה קשיא] לפי שאפשר לתרץ דמשה שאני

לפי שהיה נשיא, ונשיא יכול לסמוך אפילו יחידי ורק אח"כ תיקנו שלא יסמוך אלא מדעת ב"ד כנ"ל בירושלמי, או אא"כ היה אב בית דין עמו כנ"ל ברמב"ם, והיה אפשר להסתייע לזה מהגמ' בסנהדרין ד' ה' ע"א משמע בפשטות שרבי לבד הוא שסמך לבן אחי ר' חייא. והיינו מפני שרבי היה נשיא. אבל מדברי רש"י הנ"ל בב"מ לא משמע כן שהרי כותב בפירוש השני שלא היו החכמים נאספים, והרי רבי נשיא היה, וא"כ משמע שגם נשיא צריך עוד שנים, ואולי הרמב"ם לא יסבור כן, וכן אולי תלוי זה בשני הפירושים של רש"י, אבל מפשטות דברי הרמב"ם שפוסק בסתם בפ"ד מסנהדרין ה"ג שאין סומכין אלא בשלשה, וכן חוזר זה בה"ה שאין סמיכה פחות משלשה, משמע נמי שאפילו הנשיא צריך ג"כ עוד ב' עמו. ויש לעיין.

ט) ולענ"ד היה נראה להוסיף ולומר שאחרי שתירצה הגמ' "רבי יהודה בן בבא אחריני הווי בהדיה והא דלא חשיב להו משום כבודו דרבי יהודה בן בבא" תו כבר אפשר לתרץ גם קושית גמ' הקודמת של אילימא מדכתיב ויסמוך את ידיו עליו אי הכי תסגי בחד, והיינו דגם עם משה אחרינא הווי בהדיה, דהיינו הוא ובית דינו, וזה שלא הזכירם הוא בכדי לתלות כל כבוד הסמיכה במשה, וגם שנלמד מזה ממילא שמספיק שיהיה רק אחד מהמסמיכים מוסמך, והיינו מזה שהוציא הכתוב את דבר הסמיכה בלשון יחיד.

ויש גילוי לזה שמשה יחד עם בית דינו סמכו את יהושע מלשונו של הרמב"ם בפ"ד מה' סנהדרין שם בה"א שכותב בלשון "ונמצאו הסמוכין איש מפי איש עד בית דינו של יהושע ועד בית דינו של משה רבינו", הרי שאינו כותב ועד משה רבינו. אלא מדגיש לכתוב ועד בית דינו של משה רבינו, והיינו כנ"ל מפני שמשה סמך יחד עם בית דינו.

אך המאירי בגמ' שם כותב בלשון: סמיכה זה אינה אלא בשלשה ואעפ"י שמשה רבינו יחידי היה אין כל היחידים שוים וכו' ע"ש ומשמע דס"ל כן גם לפי המסקנא, ויעוין בר"ה ד' כ"ה ע"א ובתוס' ד"ה עד דאיכא ע"ש, ויש להאריך.

י) הנסמכים אין צריכים להיות בפני המוסמך ויכול לסומכם אפילו שלא בפניהם, ובלבד שימצאו הנסמכין באותו זמן בארץ ישראל, וכמו שפוסק הרמב"ם בפ"ד מה' סנהדרין שם ה"ו "היו שניהם בארץ סומכין אותו אף על שאינו עם הסמוכים במקום אחד, אלא שולחין לו או כותבין לו שהוא סמוך ונותנין לו רשות לדון דיני קנסות הואיל ושניהם בארץ". ומקור פסקו הוא כמו שכותבים הרדב"ז והכ"מ והלח"מ מהגמ' בסנהדרין (ד' י"ד ע"א) דלא אמרו שם שאין סומכין אלא מפני שאחד בא"י ואחד בח"ל, ומשמע הא אם היו כולו בארץ אע"פ שאין שניהם במקום אחד הוי סמיכה. [ברדב"ז יש טעות סופר שכתוב בלשון "אלא סומכין ונסמכין בח"ל מאי" וצ"ל "אלא סומכין בארץ ונסמכין בח"ל מאי"].

והנה לכאורה מלשון רש"י שם בד' י"ד גבי רבי חנינא ורבי הושעיא הוה קא משתקיד ר' יוחנן למיסמיכיהו לא הוה מסתייעא מילתא שכותב בלשון: כשהיו אצלו לא היה מוצא שנים שיצטרפו עמו לסמכו, משמע לכאורה שסובר שצריך שהנסמך יהיה ממש אצל הסומך בשעת הסמיכה שהרי כותב "כשהיו אצלו". ויצא שרש"י חולק בזה על הרמב"ם, אם לא שנאמר שכוונת רש"י בכתבו "כשהיו אצלו"

היינו כשהיו אצלו בארץ ישראל, אבל פשוטות לשון רש"י לא משמע כן, ומצאתי שכבר עמד על הדקדוק מדברי רש"י בשו"ת מעיל שמואל בחידושו על הרמב"ם שבסוף הספר עיי"ש.

יא) הסומך יכול להגביל את סמכותו של הנסמך הן בשטח המקצועות, והן להתנות להפקיע את סמכותו כעבור זמן מוגבל, כמבואר בסנהדרין (ד' ה' ע"א) דלרבה בר בר חנא נתן רבי רשות לדון בכל המקצועות, "יורה יורה ידין יתיר בכורות יתיר", ואילו לרב לא נתן לכל המקצועות כי אם "יורה יורה ידין ידין. יתיר בכורות אל יתיר". וכן שם בעמוד ב' "פשיטא לפלגא הא קאמר דמהני, על תנאי מאי [כגון עד שנה או עד שנתיים ולא יותר. רש"י] תא שמע דאמר ליה רבי יוחנן לרב שמן הרי אתה ברשותינו [רשות נתונה לך לדון. רש"י] עד שתבא אצלנו". וכך פוסק הרמב"ם בפ"ד מה' סנהדרין ה"ח דיש להן [לסומכין] למנות כל מי שירצו לדברים יחידים, וכן שם בהלכה ט' יש לסומכין ליתן רשות עד זמן ולומר לנסמך יש לך רשות לדון או להורות עד שיבא הנשיא לכאן או כל זמן שאין אתה עמנו במדינה וכן כל כיוצא בזה.

והנה דעת הרמב"ם שם בהלכה ח' דאף כשהסומך מגביל סמכותו של הנסמך לדברים יחידים בכל זאת צריך מיהת הנסמך להיות ראוי לכל הדברים ואם לאו אינה מועילה הסמיכה אפילו לדברים היחידים שידוע, שכן מתנה מפורש וכותב "והוא שיהיה ראוי לכל הדברים. כיצד חכם מופלא שראוי להורות בכל התורה כולה יש לבית דין לסמוך אותו וליתן לו רשות לדון ולא להורות באיסור והיתר, או יתנו לו רשות לזה ולזה אבל לא לדון דיני קנסות, או לדון דיני קנסות אבל לא להתיר בכורות במומין, או יתנו לו רשות באיסור והיתר ולא לדון דיני ממונות, או יתנו רשות להתיר נדרים בלבד או לראות כתמים, וכן כל כיוצא בהן". והיינו מפני שסובר הרמב"ם שהדין שהנסמך צריך להיות מופלא שראוי להורות בכל התורה כולה הוא דין בעצם קבלת שם התואר "מוסמך" שנקרא "אלקים", שאינו יכול לקבל שם תואר נעלה כזה אף לו שסמכותו בהוראה תהא מוגבלת לדברים יחידים עד שיהא אישיות מופלגת כזאת שראוי במציאות להורות בכל התורה כולה.

יתר על כן סובר הרמב"ם שלא רק שהדין הוא שצריך שיהא ראוי בכח להורות בכל התורה כולה מפאת ידיעותיו וחכמתו, כי אם גם צריך שיהא ראוי אף בפועל ממש להורות בכל התורה כולה, שלא יהא בו שום עיכוב לכך ואף אם העיכוב יהא מבחינה של "פומיה הוא דכאיב ליה", וכמו שפוסק בהלכה י' "חכם מופלא שהוא סומא בעינו אחת אע"פ שהוא ראוי לדיני ממונות אין סומכין אותו לדיני ממונות מפני שאינו ראוי לכל הדברים וכן כל כיוצא בהן".

הכ"מ בהלכה ח' כותב דמכל מקום צ"ע מנין לרבינו שצריך שיהא ראוי לכל הדברים, והרדב"ז כותב דנלמד מהך דרב שהיה ראוי להורות בכל התורה וכן רב שמן. ולפענ"ד ראייה זאת שוברה בצידה, משום דהא הרי הגמ' שם שואלת מאי טעמא שלא נתן רשות לרב גם על התרת בכורות "אלימא /אילמא/ משום דלא חכים הא קא אמרינן דחכים טובא וכו'". הרי שהיה ס"ד דגמרא לומר שהטעם דלא אסמכיה גם על התרת בכורות משום דלא חכים, ודחינן זה רק מפני שהא קא אמרינן דחכים טובא. וא"כ הרי ראייה מזה להיפך שאפשר לסמוך לדברים יחידים אף דלא חכים בשאר הדברים שלא סמכין ליה.

וראיתי במנחת חנוך (מצוה תצ"א) שכותב באמת מכח הוכחה הנ"ז להקשות על הרמב"ם של"כ כן.

וכפי הנראה למד באמת המאירי מכח הוכחה זאת לפסוק שאפשר לסמוך רק לדברים יחידים מפני שאינו יודע שאר המקצועות, שכן כותב בחידושו על סנהדרין בסוגיא זאת "יש מקום למרשה להרשות למקצת דברים ולא לכולם לפי מה שרואה בבקיאות הנסמך או המורשה אם לדין ולא להורות באיסור והיתר, אם להורות ולא לדין, אם לדין ממונות ולא קנסות, אם להורות בשאר איסורין, ולא לראיית מום הבכור להתירו באכילה אם קבוע אם עובר, וכל כיוצא בזה", והיינו שלמד זה ממאי דאומרת הגמ' "אילמא משום דלא חכים" שמזה משמע שאפשר להגביל הסמכות "לפי מה שרואה בבקיאות הנסמך", ומינה דאין חוסר הבקיאות בדברים שאינו נסמך מעכב קבלת הסמכות בדברים שיש לו בקיאות. וכנ"ל, וגם ממסקנת הגמ' שזה היה לחלק לו כבוד לרבה בר בר חנה או משום הא גופיה דרב בקיאי במומי טפי ושרי מומי דלא ידעי אינשי וכו'. לומד המאירי שאפשר גם משום כך להגביל הסמכות, וכמו שממשיך וכותב "ואפילו היה זה בקי אף באותו דבר שהוא מונע רשותו ממנו אלא שנמנע לכבוד חכם אחר או לסבה אחרת רשאי".

אבל באמת מקור דברי הרמב"ם הוא כפי שמציין כבר הלח"מ, מהירושלמי (פ"א דחגיגה ה"ח) דאיתא: מהו למנות זקנים לדברים יחידים, נישמענה מן הדא רב מניתיה רבי להתיר נדרים ולראות כתמים וכו' אע"ג דאת אמר ממנין זקנים לדברים יחידים והוא שיהא ראוי לכל הדברים כהדא ר' יהושע בן לוי מני לכל תלמידי והוא מצטער על חד דהוי ככי בעיינו ולא הוה יכול ממנייתיה [שהיה סומא באחד מעיינו ולא היה יכול למנותו לכולן. ק"ע] ומינייה לדברים יחידים, הדא אמרה הראוי לכל הדברים ראוי לדבר אחד ושאינו ראוי לכל הדברים אפילו לדבר אחר אינו ראוי. ובהיות לנו מקור מפורש לפסק הרמב"ם וניכרים שדברי הרמב"ם בשתי ההלכות בהלכה ח' ובהלכה י' משם לוקחו, תו אפשר כבר לומר כדי ליישב שלא תיקשי על הרמב"ם מהגמ' בסנהדרין שם בד' ה' הנ"ל, כדברי המנחת חנוך שם, דאפשר דעדיפא מיני' קאמר בגמ' הא חכים טובא, ולהמסקנא באמת הי' ראוי לכל הדברים ע"ש. ובהיות שלא היה לו להרמב"ם סתירה מפורשת לזה מהבבלי פסק בזה כמפורש בירושלמי.

פרק ג. מקום הסמיכה

א) בסנהדרין (ד' י"ד ע"א): אמר ר' יהושע בן לוי אין סמיכה בחוצה לארץ, מאי אין סמיכה אלימא /אילמא/ דלא דייני דיני קנסות כלל בחוצה לארץ, והא תנן סנהדרין נוהגת בין בארץ בין בחוצה לארץ אלא דלא סמכינן בחוצה לארץ, פשיטא סומכינן בחוצה לארץ ונסמכינן בארץ הא אמרינן דלא, אלא סומכינן בארץ ונסמכינן בחוצה לארץ מאי. ת"ש דרבי יוחנן הוה מצטער עליה דרב שמן רב אבא דלא הוה גבייהו דליסמיכה. [ש"מ אין סומכינן בחוצה לארץ. ר"ח].

על יסוד סוגיא זאת מבוססין דברי הרמב"ם בפ"ד מה' סנהדרין הלכה ו' שפוסק: אין סומכינן זקנים בחוצה לארץ ואע"פ שאלו הסומכינן נסמכו בארץ ישראל, אפילו היו הסומכינן בארץ והנסמך חוצה לארץ

אין סומכין, ואין צריך לומר אם היו הסומכין בחוצה לארץ והנסמכין בארץ. וכן דבריו בהלכה י"ב שפוסק: בית דין שנסמכו בארץ ישראל ויצאו חוצה לארץ הרי הם דנים דיני קנסות בחוצה לארץ כדרך שדנים בארץ שסנהדרין נוהגת בארץ ובחוצה לארץ והוא שיהיו סמוכים. ועל יסוד זה פסק הרמב"ם גם את פסקו בהלכה ד': אין קרוי אלהים אלא בית דין שנסמך בארץ ישראל בלבד והם האנשים החכמים הראויין לדון שבדקו אותן בית דין של ארץ ישראל ומינוי /ומינו/ אותם וסמכו ידם.

והנה בבבלי לא פורש מקור לימוד לזה, שהמקום הוא שגורם גם לנתינת יפוי כח לסומך שיוכל לסמוך בכחו אחרים, ושהוא כח גורם להחיל גדולת הסמיכה על הנסמך, אבל בירושלמי (פ"ג דבכורים ה"ג) מצינו גם דרש לזה דאיתא: ר' אמי שאל לר' סימון שמעתי אין ממנים זקנים בח"ל, א"ר לוי ולא מקרא מלא הוא בן אדם בית ישראל יושבים על אדמתם. הא כל ישיבה שלך לא יהא אלא על אדמתך [הא כל ישיבה שלך של מינוי הזקנים לא יהא אלא על אדמתך. פ"מ].

ב) הרמב"ם שם בהלכה ו' מסיים "וכל ארץ ישראל שהחזיקו בה עולי מצרים ראויה לסמיכה". הרדב"ז מסביר זאת מסברא וכותב: אע"פ שלא החזיקו בה עולי בבל אע"ג דאינה כא"י לענין תרומות ומעשרות ולקצת דברים, לענין מינוי סמוכים הכל הוא א"י, וכן לענין הדר בא"י ולענין הנקבר בה ולשאר קדושת ארץ ישראל דינם שוה וכבר האריך בזה בעל ספר כפתור ופרח ע"כ.

אבל הכ"מ כותב דנראה שהוציא כן ממאי דאמרין בריש סנהדרין (ד' ה') וכתבו רבינו בסוף פ' זה שרשות בני ארץ ישראל מועילה לעיירות העומדות על הגבולים, ואם לעיירות האלו מהני כל שכן דמהני למה שהחזיקו עולי מצרים אע"פ שלא החזיקו עולי בבל.

אולם כבר תמה מאד על הבאת מקור זה המנחת חנוך (מצוה תצ"א) וכותב: ודבריו תמוהים מאד מאי ענין זה לסמיכה. כיון דגזה"כ דצריך א"י בודאי בעינן א"י גמור ושם מיירי לענין נקיט רשות מר"ג דבבל עדיף דהכא שבט וכו' ולא לענין קנסות כלל ול"ש לסמיכה כלל ע"ש ותראה כי דבריו תמוהים ולא רציתי להאריך, ובודאי הר"מ מצא באיזה מקום ואנחנו לא נדע, ע"כ. ובודאי שבתוך התימא הוא גם זה כי שם המדובר לענין התפשטות כח הרשות, אבל לא לענין נתינת עצם הרשות, דנתינת עצם הרשות שפיר הוה במקום הראוי לכך. וז"ש "בעיירות העומדים על הגבולים" ופרש"י "דנמשכות אחר ארץ ישראל" אין הכוונה שהמה ממש מארץ ישראל, אלא הכוונה שהמה נמצאות בתחום השיפוט של ארץ ישראל אבל הם עצמם מחו"ל, וכן כותב המאירי "אבל בית דין שבארץ ישראל או הנשיאים שבהם יש להם לדון בכל ארץ ישראל ובעיירות שבחוצה לארץ העומדין על הגבולין" הרי שהעיירות המה חוצה לארץ ורק עומדין על הגבולין, ומה ענין זה לענין עצם הסמיכה שצריכים שתהא דוקא בשטח ארץ ישראל ממש.

סוף דבר דברי הכ"מ תמוהים עד מאד, אם לא שנאמר שפירש כוונת הרמב"ם במ"ש "וכל ארץ ישראל שהחזיקו בה עולי מצרים ראויה לסמיכה" שאין הכוונה שראויה לעצם נתינת הסמיכה אלא שראויה לסמיכה ומועיל שהנסמך יוכל לדון על סמך כחה בכל ארץ ישראל שהחזיקו בה עולי מצרים, ולזה שייך שפיר הק"ו של הכ"מ דאם לעיירות האלו מהני כל שכן דמהני למה שהחזיקו עולי מצרים אע"פ

שלא החזיקו עולי בבל. אבל רחוק מאד מלפרש שכן היה כוונת הרמב"ם בזה, דמשמעות דברי הרמב"ם ברור שהוא לענין המקום הראוי לעצם הסמיכה בכדי לסמוך שם, כמובן, שע"ז הא הרי המדובר בההלכה הזאת.

ויעוין באור שמח שזיכה לנו במקור לדברי הרמב"ם, וז"ל: פירוש אע"ג שלא החזיקו עולי בבל ושם בטלה קדושת הארץ בבית שני ואעפ"י כן ראויה לסמיכה. וטעמו דחזינן לענין שישגו רוב הקהל בהוראה עפ"י ב"ד דדאמרו בהוריות ד' ג' הלכו אחרי רוב יושבי ארץ ישראל, ע"ז אמר ר"ל בירושלמי להוראה הלכו אחר ישיבת ארץ ישראל ואח"ז אמר ריב"ל להוראה הלכו מלבוא חמת עד נחל מצרים, וזה דקמ"ל דרך הני דכבשו עולי מצרים ואעפ"י שבטלה קדושתו דאמנן עד נחל מצרים לא כבשו עולי בבל כמבואר בהלכות תרומות פרק א', חזינא דסמיכת ב"ד לא תליא רק במה שכבשו עולי מצרים ומשו"ה לענין קרבן ג"כ תלוי בהן. ויעוין לקמן הי"א ודו"ק. עכ"ל.

ג) כפועל יוצא מזה הוא שגם סוד העיבור וחשבוננו שבו תלויים ועומדים כל החגים והמועדים אינם אלא בארץ ישראל ובבניה "ואילו הנחנו דרך משל שבני ארץ ישראל יעדרו מא"י - חלילה מאל מעשות זאת כי הוא הבטיח שלא ימחה אותות האומה מכל - ולא יהיה שם ב"ד ולא יהיה בחו"ל ב"ד שנסמך בארץ הנה חשבוננו זה לא יועילנו כלום בשום פנים" (ספר המצות להרמב"ם עשה קנ"ג).

ואכמ"ל במחלוקת הרמב"ם והרמב"ן שם אם צריך לזה גם דוקא ב"ד הגדול, ובשאר הפרטים שנחלקו שם, ועיין גם ברמב"ם (בפ"ה מה' קידוש החודש) עיי"ש.

הגאון החתם סופר ז"ל מבאר את האמור ברמב"ם ביתר הרחבה וכותב וז"ל: אף על פי שאחר חורבן בית ראשון נ"ב שנה לא עבר איש ביהודה מ"מ היו סמוכין בבבל והרי הוא כא"י לענין קידוש החדש, אך אחר שבטלו סמוכים, הסמוכים האחרונים קדשו כל החודשים והשנים עד ביאת הגואל מ"מ לא יועיל זה אא"כ יושב עכ"פ שום ישראל בא"י, ולדידי' הוקדשו החדשים ההמה ע"פ חשבונות של הסמוכים האחרונים הלל וחבריו ומשם קדושה יוצאה לכל ישראל, אבל אם ח"ו היתה בטילה ישיבת א"י בזה"ז בטל גם הקידוש ההוא ורוב מצות בטילות חלילה. (שו"ת חתם סופר חאו"ח סימן ר"ג).

מתוך זה עומדים היטב על מהות גודל מסירות הנפש של חכמינו הגדולים שחירפו את נפשם לקיום הסמיכה, דוגמת מסירות הנפש של רבי יהודה בן בבא, שבסנהדרין (ד' י"ג י"ד), וע"ז (ד' ח'). כי בה היה תלוי ועומד כל חגי ישראל ומועדיו וקיום רוב מצות התורה.

פרק ד. ביטול הסמיכה והנהגת סמיכת החכמים בימינו.

בסוף הפרק הקודם הזכרנו בשם החתם סופר שהסמוכים האחרונים היו הלל וחביריו. ובראותם שאתם תבטל הסמיכה הקדימו תרופה למכה לקדש כל החדשים והשנים עד ביאת הגואל.

א) והנה מקור לדבר זה שבימי הלל וחבריו בטלה הסמיכה, לא מצינו בש"ס, ואף ברמב"ם (בפ"ה מה' קידוש החדש ה"ג) נזכר רק שהתחילו לחשב על פי החשבון מסוף חכמי הגמרא אבל בימי חכמי משנה וכן בימי חכמי הגמרא עד ימי אביי ורבא על קביעת ארץ ישראל היו סומכין [עיין מ"ש בדברי רמב"ם אלה בשו"ת בית אפרים חאו"ח סימן נ"א]. אבל לא מזכיר שאז בטלה גם הסמיכה. ואדרבא מדכותב שם בלשון "מסוף חכמי הגמרא בעת שחרבה ארץ ישראל ולא נשאר שם בית דין קבוע", ניתן מקום לפרש שדוקא בית דין קבוע כבר לא היה אז בארץ ישראל שיוכל עוד לקדש ולעבר, וכמו"ש בהלכה א' ש"אין עושין אותו אלא סנהדרין שבארץ ישראל או בית דין הסמוכים בארץ ישראל שנתנו להן הסנהדרין רשות וכו' אבל בזמן שאין שם סנהדרין בארץ ישראל אין קובעין חדשים ואין מעברין שנים אלא בחשבון זה שאנו מחשבין בו היום, אבל סמוכים יחידים מפוזרים אפשר שעוד היו. ועיין בפ"י לב שמח על סה"מ להרמב"ם (עשין קנ"ג) שמפרש בדעת הרמב"ם שעד אביי ורבא סומכין היו על קביעות א"י בראיה שנראה שהיו סנהדרין שם בא"י כל אותן זמן ורק לא דנו ד"נ עיי"ש ואכמ"ל.

וכן בבעל המאור סוף"ק דר"ה נזכר רק שהלל בן יהודה בן רבינו הקדוש הנהיג לקדש על פי החשבון ועל פי הראיה מדוחק הגלות שלא היו העדים מצויין ללכת להעיד לפני ב"ד ולא השלוחים לכל המקומות יכולין לצאת להודיע קידוש ב"ד משום שבוש דרכים, ע"ש, ולא נזכר כלל שבטלה הסמיכה, ואדרבא משמע מדבריו שעוד היו מקדשים ע"פ הראייה ורק תיקנו גם ע"פ החשבון משום העדים שלא היו מצויין ללכת להעיד לפני ב"ד ומשום השלוחים שלא יכלו לצאת לכל המקומות להודיע קידוש ב"ד משום שבוש דרכים.

גם ברמב"ן במלחמות פ"ק דביצה נזכר רק בסתם שבימי רבי הלל ברבי יהודה הנשיא ובית דינו תקנו למנות ע"פ החשבון עיי"ש.

אבל מקור דבר זה שבטלה הסמיכה בימי הלל מצינו ברמב"ן בספר הזכות שעל הרי"ף פ"ד דגטין שכותב שם שבשנת תר"ע לשטרות מימי הלל בנו של ר' יהודה הנשיא בטלה סנהדרין מא"י ובטלו מומחין ממנה והוא שתיקן סדר העיבור ומנה שנים וקדש חדשים לדורות. וכן כותב בחידושו שם (ד' ל"ו) שמימי ר' הלל הנשיא שתקן לנו סדר מועדות וקדשן לדורות על פי מנין שאנו מונין בו שוב לא היה בית דין בארץ ישראל ראוי לקדש וכ"ש "בימי רב אשי שכבר בטלו מומחין בארץ ישראל" ע"ש. וכך כותב הר"ן שעל הרי"ף שם ע"ש. אלא שמלשון זה של הרמב"ן בחידושו ניתן להתפרש בדומה למ"ש לעיל בדעת הרמב"ם, שבימי ר' הלל הנשיא לא היה כבר רק ב"ד קבוע בא"י שראוי לקדש, אבל סמוכים יחידים שלא בתורת ב"ד קבוע עוד היו, ורק בימי רב אשי כבר בטלו המומחין לגמרי.

כדבריו בספר הזכות כותב הרמב"ן גם בסה"מ שם (עשין קנ"ג) וז"ל "אבל מרפא הקושיא הגדול הזה הוא שרבי הלל הנשיא בנו של רבי יהודה הנשיא תקן חשבון העבור הוא קדוש חדשים ועיבור שנים הראויים להתעבר לפי מנינו עד שיבואו אליה ז"ל ונחזור על פי הראיה בב"ד הגדול והקדוש אמן במהרה בימינו יהיה, שהוא ע"ה ראה שיתבטלו המועדות מפני הפסק הסמיכה כמו שנתבטלו דיני קנסות וכל דבר שצריך מומחין ועמד ותקן החשבון וקדש ועבר בו חדשים ושנים עד שיבנה בית המקדש". הנה בכאן בסה"מ כותב כבר הרמב"ן בהדיא שהיתה גם הפסק הסמיכה.

וכך כותב התשב"ץ בזוהר הרקיע (אות נ"ד) ועוד ביתר הרחבה, על הלל זה וזמנו, וז"ל: והיום שאין לנו מומחין סמוכין עד משה רבינו ע"ה, אנו סומכין על חשבון העיבור בין בקדוש החדש בין בעיבור השנה על ר' הלל בנו של ר' יהודה נשיאה בנו של ר"ג בנו של ר"י הנשיא הוא רבינו הקדוש והיה בימי אב"י ור"ב, ולפי שראה שנתבטלה הסמיכה ומפני ביטול הסמיכה היו מתבטלין המועדות כמו שנתבטלו דיני קנסות ע"כ תקן לנו זה החשבון שאנו סומכין עליו בגלות עד שיבוא אליהו ז"ל ונחזור לקדושינו על פי הראייה עכ"ל. ועיין עוד בזה בספר יוחסין ובסדר הדורות.

מהאמור סתירה למה שראיתי בספר שו"ת מחולת המחנים להגאון ר' ישראל דוד מרגלית ז"ל סימנים א' ב' שבתוך דבריו כותב שהיו סמוכין גם בזמן הגאונים שהיו קרובים אל זמן בעלי התלמוד ע"ש. וכמו"כ ראיתי חוברת בשם "חדוש הסמיכה מלפני ארבע מאות שנה" ונדפסה בירחון חורב המדברת מזה. ולדעתי הכל מפוקפק שמה, ועומדים בסתירה ממ"ש בדברי הראשונים הנ"ל ואכמ"ל יותר.

ב) גם אחר שבטלה סמיכה זאת של סמיכת זקנים. המנהג מימים ימימה ונתפשט בעיקר בערי אשכנז ופולניא שרב הרוצה להורות בישראל מקבל סמיכת חכמים מפי רבו שלמד אצלו רוב חכמתו או מגדול מפורסם בהוראה אחרי עמדו למבחן לפניו.

על מדוכת מקור מנהג זה וטעמו עמד הריב"ש בתשובותיו (בסימן רע"א) והרד"ך (בית י"ח) והביאם הרמ"א להלכה ביו"ד (סימן רמ"ב סעיף י"ד) וז"ל: ענין הסמיכות שנהגו בזמן הזה, כדי שידעו כל העם שהגיע להוראה ומה שמורה הוא ברשות רבו הסומכו, ולכן אם כבר מת רבו א"צ לסמיכות, וכן תלמיד חבר כדרך שנתבאר לעיל במקום שא"צ רשות א"צ סמיכות (ריב"ש סי' רע"א ודלא כנחלת אבות פ' שנו חכמים) וי"א דמי שאינו מוסמך למורינו ונותן גיטין וחליצות אין במעשיו כלום ויש לחוש לגיטין וחליצות שנתן אם לא שידוע לכל שמומחה לרבים הוא רק שמצד ענוה ושפלות אינו מבקש גדולות (מהר"ד כהן סי' כ' ומהרי"ו סי' פ"ה וקכ"ב) ויש חולקים ומקילין (תשובות ריב"ש הנ"ל) ובמקום עגון יש להקל אם כבר נתן גיטין וחליצות אבל לא בדרך אחר כי מנהגן של ישראל תורה, כן נ"ל, ועוד נ"ל שמותר לתת מורינו לאחד שיסדר גיטין ואף על פי שמדין הסמיכה שבימים הראשונים לא היו דינא הכי מ"מ עכשיו אינו אלא נטילת רשות בעלמא ושרי עכ"ל רמ"א. ועיין גם בד"מ מה שמעתיק ביתר אריכות.

וכמו"כ זה שמזכיר כאן הביאור הגר"א בס"ק ס"ב בשם מהרי"ו, שכותב הטעם שאין במעשיו כלום שמא אינו בקי, עיי"ש בד"מ שכותב שהכי ס"ל כו"ע שאם ידוע וניכר שהוא גמיר אלא שלא נטל רשות גיטיו כשרים.

והנה מדברי הריב"ש בתשובה שם (בסי' רע"א) נראה שמנהג סמיכת חכמים זאת לא נתפשטה בערי ספרד כי כותב בלשון "תחלת כל דבר צריך לבאר מה זו סמיכה שנהגו בצרפת ובאשכנז שהרבנים נסמכים והם סומכים אחרים שהרי הסמיכה שהיתה בימי רז"ל היתה כדי לדון דיני נפשות ודיני קנסות וכו". ומשמע שהיה נהוג זה רק בצרפת ובאשכנז.

וכן אנו קוראים על כך בתשובת דבר שמואל למהר"ש אבוהב ז"ל (סימן ט"ז) שלא רצה לקבוע מסמרות למנהג זה של סמיכת חכמים בקהילות ספרד. ועל שאלת הרב השואל על ענין הסמיכות בשם מורינו הנהוגות בערי אשכנז פולניא ואיטליא ומחשבתו להנהיג זה גם בקהילות ספרד. הוא משיב כדברים האלה: ידעתי כי גם זה לעומת זה חשב האדון בלבו לב טהור על דבר הסמיכות להגדיל תורה ולהאדיר בכח תורת ה' וכבוד לומדיה כאשר רמז לי באגרתו החמודה. ולפי מצב הדור והתמוטטות מוסדי ארץ מורי הוראות לו שקול ישקלו במאזני צדק חלקי הסותר על זה המראים פנים לכל הצדדים מיימינים ומשמאלים, כמדומה לי תכריע דעתו הרחבה לאודועי צורבא מרבנן היכא דלא ידעי ליה לשם ולתפארת ולתהלה שמתוך כך בא ללמד ונמצא לומר בשקידת העיון ביראת העונש והרוממות ששגגת תלמוד עולה זדון, ונוסף על כל זה שיהיו דבריו נשמעים מאת עמי הארץ אם בשם רב יכונה, אמנם לא אכחד מאדוני כי לעולם חששתי להקבע מנהג זה בין אנשי קהילות הספרדים שלא נשמע ולא נמצא ביניהם מימי קדם בכל מקומות מושבותיהם מה זה סמיכה כמו שכתב הריב"ש ז"ל בתשובו' ואם באנו להנהיגו מחדש צריכין אנו לדון אחר הגיטין והחליצות שיעשו ע"י אותם שלא נקרא עליהם שם מורינו הנ"ז ולחוש להם כאשר חששו האשכנזים והצרפתים וגם יחושו קהילות איטליא אם ישתעבדו למנהגם והלכה זו עדיין היא רופפת בידם ובמחלוקת היא שנויה. הנה כי כן יש בדבר הזה להקל ולהחמיר לע"ד נגד אנשי קהלתנו גלות ספרד גלות ספרד ממזרח וממערב, ומי יתן ויהיו מחזיקים מנהג אבותם בידיהם שלא יסתכלו במי ששמותיהם נאים אלא במי שחכמתם ומעשיהם נאים, ואדוני חכם ומי כמוהו מורה ויודע לברר הדרך הישרה יגזור אומר ויקם לו ואשר יבחר הוא הקדוש כפי טוב המחשבה לעומק חכמתו במעשה, עכ"ל.

ראינו שאף שהמהר"ש אבוהב ז"ל מצא טעם לשבח למנהג זה שבא כדי לפרסם את הצורבא מרבנן לתהלה ולתפארת ועמי הארץ ישמעו להוראותיו, בכל זאת חשש לקבוע מנהג זה גם בין הספרדים בהסתמכו על הריב"ש שלא נשמע מנהג כזה בין הספרדים, ובמוצאו בקביעת מנהג זה צדדים להקל ולהחמיר.

וכדאי לצטט הגורמים העיקריים שהביאו להנהגת סמיכת חכמים זאת כפי שמסבירים הרד"ד בתשובתו שם (בבית י"ח אות י') וז"ל: ומטעם זה נהגו הסמיכה להודיע לכל דאיניש דגמיר הוא ותלמיד שהגיע להוראה הוא וכדאי הוא למעבד שליחותיהו דקמאי בארץ ישראל, וכל זה מפני שבעונותינו שרבו תלמידים שלא שמשו כל צרכן מתעטפים בטלית של רבם ונוטלין שררה לעצמן לישב על כסא ההוראות ולחכם יאמרו הלאות ויולידו כל הרעות והרשות נתונה לכל, וכן הסכימו להסמיך לאנשים הראויים להוראה לקוראם בשם הרב רבי ומזה יודע לכל דכל מי שאינו מוסמך דהיינו שיש לו רשות להורות לאו בר הכי הוא ואין לסמוך עליו וכו' וכ"ש בדורינו זה שבעונותינו שרבו יש אנשים שלא שמשו כלל אלא שעסקו בחכמות ומכריזים ואומרים חכמים אנחנו ותורת ה' אתם ועליהם ב"ק מכרזת ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה, ואם יקום נגדם איזה גדול שבדור אומרים לו הכבד בביתך ושב שאין בידך לא לחם ולא שמלה ובעלי בתים נותנים להם אמנה אם היות כי ציד בפיהם, ומגדילים עצמן בכח התחבולה והמרמה ונמצא שם שמים מתחלל כמו שכתבתי למעלה, בודאי ראוי לגדור ולומר שלא כל הרוצה ליטול את השם יטול אלא יחידי הדור וסגוליה, וזה יודע על פי

הסמיכה הנהוגה וכו' וכ"ש שבסבת המים הזדונים אשר שהו יש מהם קלים במצות וחושבים הכל לאין
ובדברי חכמים מזלזלים ואף כי שלום בפיהם ידברו בקרבם ישימו ארבעם וכו' ומפני הטעם הזה נהגו
הסמיכה. עיי"ש בדבריו החוצבים.

אכן גדר גדול גדרו לנו רבותינו ז"ל בהנהגת סמיכת החכמים אף בזמן הזה שבטלה סמיכת הזקנים.
ויתד הוא בל ימוט.